

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VATANDAŞLIK TEMELİNDE AYRIMCILIK YASAĞI VE BİRLİK ÖĞRENCİLERİNİN (EKONOMİK OLARAK AKTİF OLMAYAN) ÜYE DEVLETTE EĞİTİMDEN YARARLANMASI

Gülden ÇİFTÇİOĞLU*

Özet

Vatandaşlık gözetmeksizin eşit muamele hakkı, AB maddi hukukunun bahsettiği en önemli haklardan biridir. Vatandaşlık temelinde ayrımcılığın yasaklanması bütünleşmenin gelişmesi için gerekli ilk basamaktır. Avrupa bütünleşme süreci ile yakından bağlantılı ve onun için önemli diğer bir husus ise eğitimidir. Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın (ABİDA) 18(1).maddesi sadece, ABİDA'nın uygulama alanında vatandaşlık temelinde ayrımcılığı yasaklamaktadır. Divan içtihadı ise ABİDA'nın 18(1).maddesinin uygulama alanını geniş yorumlamaktadır. Divanın ABİDA'nın 18(1). maddesini geniş yorumlama hususundaki eğilimi, 1985 yılından itibaren verdiği Birlik vatandaşı öğrencilerin diğer üye devlette eğitimden yararlanmaları ile ilgili davalarla bağlantılı olarak gelişmiştir. Yapılan analiz, Divanın, ABİDA'nın 18(1).maddesinin uygulama alanını, Kurucu Antlaşmaların eğitim ile ilgili hükümlerini kullanmak sureti ile genişlettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *AB'de Vatandaşlık Temelinde Ayrımcılık Yasağı, Maastricht Antlaşması, AB'de Eğitim İle İlgili Anayasal Çerçeve, Ekonomik Olarak Aktif Olmayan Birlik Vatandaşı Öğrencilerin Eğitimden Yararlanması İle İlgili Divan İçtihadı.*

Abstract

The right to equal treatment irrespective of nationality is the most important right conferred by substantive European Union law. The prohibition of discrimination on grounds of nationality is the first essential step to promote integration. Education is important and closely linked to the European integration process. Article 18(1) TFEU

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü AB ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler (Hukuk) Anabilim Dalı doktora öğrencisi

prohibits discrimination only “within the scope of application of this Treaty”. The case law of the Court of Justice has interpreted those terms particularly broadly. The trend of the Court of Justice towards the broad interpretation of article 18(1) TFEU began in the 1985 and evolved by a line of cases pertaining to acces to education of Union students in other member states. The analysis demonstrates that the Court of Justice expanded the scope of the article 18(1) TFEU by the educational articles of the Founding Treaties.

Key Words: *The Prohibition of Discrimination on Grounds of Nationality in European Union, Maastricht Treaty, The Constitutional Framework About Education in EU, The Case Law of the Court of Justice About Access to Education of Non Economic Union Students*

Giriş¹

Bilindiği üzere, hukukun genel prensiplerinden biri eşitlik prensibidir. Eşitlik prensibi en geniş anlamı ile benzer durumdaki kişilerin farklı işleme tâbi tutulmalarını haklı gösterecek objektif kısıtlar olmadıkça farklı muameleye tâbi tutulmalarını anlamına gelmektedir.² Avrupa Birliği Adalet Divanı ise, uzun zamandan beridir, eşitlik veya eşit muamele prensibi veya ayrımcılık yapmama prensibi veya ayrımcılık yasağı prensibi arasında, terim olarak ayırım yapmayarak, bu prensibi Birlik hukukunun temel prensiplerinden birisi olarak görmektedir.³

Eşit muamele veya ayrımcılık yasağı veya ayrımcılık yapmama prensibi, diğer Birlik Hukukunun genel prensipleri gibi anayasal karaktere sahiptir.⁴ Divan tarafından, üye devletlerin hukuklarından çıkarım yolu ile elde edilmiş olup, tüm Birlik kurumlarını bağlamaktadır. Bu prensip aynı zamanda tüm üye devletleri bağlamaktadır.⁵

¹ 13 Aralık 2007 tarihinde Lizbon’da Avrupa Birliği (AB) üyesi devletler tarafından imzalanarak 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması’nın 1.ve 2. maddelerinde sırası ile Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ve Avrupa Topluluğu Antlaşması (ATA) ile ilgili değişikliklere yer verilmektedir. Buna bağlı olarak ATA’nın ismi, Avrupa Birliği’nin İşleyişine Dair Antlaşma (ABİDA) olarak değiştirilmiş ve Antlaşmada kullanılan “Topluluk” teriminin yerini “Birlik” terimi almıştır. Bu nedenle Lizbon Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinden sonraki hukuki durumu ifade etmek üzere “Avrupa Birliği”, “Avrupa Birliği Hukuku”, “Avrupa Birliği Adalet Divanı” terimlerini ve Antlaşma maddelerinin yeni numaralandırılmasını kullanacağız. Ancak Divan içtihadından ve doktrinden yapılan alıntılarda, “Topluluk”, “Topluluk Hukuku”, “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı” terminolojisini ve eski numaralandırılmayı tercih edeceğiz.

² Enver Bozkurt - Mehmet Özcan-Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Hukuku**, 5. Baskı, Ankara, Asil Yayın Dağıtım Ltd Şti, 2011, s.169.

³ Erica Howard, “EU Equality Law: Three Recent Developments”, **European Law Journal**, Vol 17, No.6, November 2011, s.797,798; Fairhurst, John, **Law of the European Union**, England, Pearson Education Limited, 2010, s.330.

⁴ Koen Lenaerts – Piet Van Nuffel – Robert Bray, **Constitutional Law of the European Union**, 2nd ed, London, Sweet & Maxwell Limited, 2005, s.712.

⁵ Takis Tridimas, **The General Principles of EU Law**, Oxford, Oxford University Press, 2006, s.6.

Ayrımcılık yasağı veya ayrımcılık yapmama genel prensibinin ABİDA'daki yansımalarından birisi olan ABİDA'nın 18(1). maddesinin öncelikli işlevi, Antlaşmalar tarafından garanti altına alınan ekonomik bütünleşmenin önündeki engelleri kaldırmaktır. Aksi halde, Hukuk Sözcüsü *Jacob'un, Phil Colins*⁶ davasında verdiği görüşte vurguladığı üzere ABİDA'nın dibacesinde vurgulanan Avrupa halkları arasında giderek daha sıkı hale gelen bir birlik yaratma hedefi boş bir slogan haline dönüşecektir.⁷

Öte taraftan, ABİDA'nın dibacesinde, akit tarafların, eğitime geniş biçimde erişim ve bilgilerin sürekli güncellenmesi yolu ile halkların mümkün olan en üst bilgi düzeyine ulaşmasını desteklemeye kararlı oldukları vurgulanmaktadır. Bu durumda, eğitim ve mesleki eğitim, Avrupa bütünleşme sürecinin en önemli parçalarından biridir denilebilir.

Nitekim, Divan içtihadı irdelendiğinde, ABİDA'nın 18(1). maddesinde hayat bulan vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibinin⁸ evrimsel yorumunu, Birlik vatandaşı öğrencilerin eğitimden yararlanması ile ilgili davalarla bağlantılı olarak yaptığı görülmektedir.⁹

İşte, bu çalışmanın temel hedefi, Divan içtihadının, ABİDA'nın 18(1).maddesinde vücut bulan vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağı hükmü ile kurucu antlaşmalardaki eğitim ile ilgili hükümler arasında nasıl bir ilişki kurduğunu saptamaktır. Bu bağlamda hedefimiz, tarihsel ve hukuki süreç içerisinde, Divanın, Kurucu Antlaşmalardaki eğitim ile ilgili hükümleri, ABİDA'nın 18(1).maddesinin ortaya koyduğu vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağının uygulama alanını genişletmede kullanıp kullanmadığını saptamaktır.

Çalışmanın nihai hedefi, Divanın ABİDA'nın 18(1). maddesini, ekonomik bütünleşme aracı olma dışında, Birlik vatandaşı öğrencilerin diğer üye devlette eğitimden yararlanmaları temelinde, sosyal, siyasi ve hukuki bütünleşme aracı olarak kullanıp kullanmadığını saptamaktır.

Çalışmada, öncelikle, vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağı irdelenecektir. Ardından da, Kurucu Antlaşmalar baz alınarak AB'de eğitimin gelişimi irdelenecektir. Daha sonra da *Maastricht* Antlaşması öncesi ve sonrasında vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibi çerçevesinde ekonomik olarak aktif olmayan Birlik vatandaşı öğrencilerin, diğer üye devlette eğitimden yararlanmaları ile ilgili Divan içtihadının gelişimi irdelenecektir.

⁶ Joined Cases C- 92/92 and C-362/92 *Collins (Phil) v Imtrat* [1993] ECR I-5145.

⁷ Bkz: Opinion of Mr Advocate General Jacobs delivered on 30 June 1993, para 11, Joined Cases C- 92/92 and C -362/92.

⁸ Bu çalışmada, vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibi veya vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağı veya eşit muamele prensibi aynı anlamda kullanılacaktır.

⁹ A.Pieter van der Mei, **Free Movement of Persons within the European Community, Cross - Border Access to Public Benefits**, Oxford - Portland Oregon, Hart Publishing, 2003, s.48.

AB'de Vatandaşlık Temelinde Ayrımcılık Yasağı Prensibi

Diğer Birlik hukukunun genel prensipleri gibi, ayırım yapmama veya eşit muamele prensibi, hem idare hukuku hem de maddi hukuk alanında işlev göstermektedir. Eşit muamele prensibinin idare hukuku alanındaki fonksiyonu, bireyi Birliğe ve milli otoritelere karşı korumaktır. Maddi hukuk prensibi olarak, ABİDA'nın serbest dolaşım ile ilgili hükümlerinin temelini oluşturmakta olup, bütünleşmeyi kolaylaştırmayı ve tek pazarın kurulmasını ilerletmeyi hedeflemektedir.¹⁰

AB hukuku ayrımcılığı, çeşitli sebeplerle yasaklamaktadır.¹¹ Bu sebepler, vatandaşlık,¹² cinsiyet,¹³ ırk ve etnik köken, dini inanç veya kanaat, engellilik yaş veya cinsel yönelim farklılığı,¹⁴ kısmi ve geçici iş¹⁵ olarak sayılabilir.

Bu sebepler, ayrımcılık yapmama genel prensibinin veya eşitlik prensibinin özel görüntüleri olarak ifade edilebilir. İşte, eşitlik prensibinin veya ayrımcılık yapmama genel prensibinin ABİDA'daki yansımalarından birisi, ABİDA'nın 18. maddesinde ifade edilen vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibidir.¹⁶

ABİDA'nın 18. maddesine göre; işbu antlaşmanın uygulama alanı içinde ve onun öngördüğü özel hükümler saklı kalmak üzere, vatandaşlık nedeniyle tüm ayrımcı uygulamalar yasaktır. AP ve olağan yasama usulü uyarınca Konsey, 251. maddede gösterilen yönteme uygun olarak alınan kararlar, bu ayrımcılığın yasaklanması amacı ile her düzenlemeyi yapabilir.

ABİDA'nın 18(1). maddesinde ifade edilen vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibi, ekonomik olarak aktif olmayan kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili ABİDA hükümlerinin işleminde merkezi bir önem taşımakta olmanın yanı sıra¹⁷ Antlaşmaların uygulanma alanını tanımlamada önemli bir role sahiptir.¹⁸

ABİDA'nın 18(1). maddesi, ayrımcılığı, sadece Antlaşmaların uygulanma alanı içerisinde yasaklamaktadır. ABİDA'nın 18(1). maddesinin uygulanma alanının geniş yorumu 1980 yıllarında Divanın *Cowan*¹⁹ kararı ile başlayıp, Birlik vatandaşı

¹⁰ Tridimas, **op. cit.**, 2006, s.7.

¹¹ Evelyn Ellis, **EU Anti – Discrimination Law**, Oxford, Oxford University Press, 2005, s.20.

¹² Bkz: ABİDA'nın 18.maddesi.

¹³ Bkz: ABİDA'nın 19. ve 157.maddeleri

¹⁴ Bkz: ABİDA'nın 19.maddesi.

¹⁵ Bkz: 97/81 sayılı Konsey Direktifi, OJ L14/9 ; 99/70 sayılı Konsey Direktifi, OJ L 175/43.

¹⁶ Ellis, **op. cit.**, s.6; T.C Hartley, **The Foundations of European Community Law**, 5th ed, Oxford, Oxford University Press, 2003, s.153; Takis Tridimas, **The General Principles of EC Law**, Oxford, Oxford University Press, 2000, s.40-48.

¹⁷ Catherine Barnard, **The Substantive Law of The EU, The Four Freedoms**, 3rd ed, Oxford, Oxford University Press, 2010, s.237.

¹⁸ Astrid Epiney, "The Scope of Article 12 EC: Some Remarks on the Influence of European Citizenship", **European Law Journal**, Vol 13, No 5, s.611.

¹⁹ Case 186/ 87 Cowan v. Tesor Public [1989]ECR 195.

öğrencilerin diğer üye devlette eğitimden yararlanması ile bağlantılı davalarla devam etmiştir.²⁰

Ayırım yapmama prensibi artık veya ikincil karakterdedir. ABİDA'da özel ayrımcılık yasağının mevcut olmadığı durumlarda, bağımsız uygulanma olanağı bulunmaktadır. Vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağı, işçilerin serbest dolaşımı, yerleşme serbestisi ve hizmetlerin serbest dolaşımı gibi Birlik hukukunun çeşitli alanlarına dahil edilmiştir. ABİDA'nın 18(1). maddesi, ABİDA'da spesifik olarak ayırım yapmama hükmünün sözkonusu olmadığı durumda, bağımsız uygulanma olanağı bulunmaktadır. Dolayısıyla ABİDA'nın 18(1). maddesi bir boşluk doldurma fonksiyonuna sahiptir.²¹ Ancak, ABİDA'nın 18(1).maddesinin içerdiği ayırım yapmama prensibinin hangi istisnalara izin verdiği açık değildir.²²

ABİDA'nın 18(1). maddesinde yer alan ayırım yapmama prensibi Divan içtihadı uyarınca doğrudan etkilidir.²³ Divan, vatandaşlık nedeniyle uygulanan tüm ayrımcılıkların yasaklanmasını öngören ABİDA'nın 18(1). maddesini bazı kararlarında dikey doğrudan etkili²⁴ kabul ettiği gibi, bazı kararlarında da yatay doğrudan etkili²⁵ kabul etmiştir.

Diğer yandan, 13 Aralık 2007 tarihinde Lizbon'da AB üyesi devletler tarafından imzalanarak 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren ve "ABA" ile "ATA"yı tadil eden bir "Tadil Antlaşması" niteliğinde olan²⁶ Lizbon Antlaşması (Reform Antlaşması)²⁷ irdelendiğinde vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibine (ATA'nın 12.

²⁰ Tridimas, **op. cit.**, (2006), s.123,124.

²¹ **Ibid.**, s.119,120, 123; ABİDA'nın 18. maddesi, bağımsız olarak, sadece, eşit muameleyi garanti eden hiçbir özel hükmün bulunmadığı meselelerde uygulanmaktadır. Bkz. Örneğin Case C-55/98 Vestergaard [1999] ECR I-7641,16; Case C-22/98 Becu [1999] ECR I-5665, 32; ABİDA'nın 18. maddesi ile çeşitli eşit muamele hükümleri arasındaki ilişki "**Lex specialis derogat lex generalis**" kuralı ile idare edilmektedir. Bu zımnen, milli kuralın, bir spesifik eşit muamele hükmünü ihlal etmesi durumunda, daha genel eşit muamele hükmünü de ihlal ettiğini ortaya koyar. Dolayısıyla, milli hüküm, 1612/68 sayılı Tüzüğün 7(2).maddesini ihlal etmesi durumunda, ayrıca, ABİDA'nın 45.(2) ve ABİDA'nın 18(1). maddesini de ihlal etmektedir. Eşit muamele talep edebilmek için Tüzüğün 7(2). maddesine dayanmak yeterlidir. Birlik işçisi, ayrıca, ABİDA'nın 45. ve/veya 18. maddelerine dayanabileceği gibi, bu maddelere dayanmak zorunlu değildir.

²² Tridimas, **op. cit.**, (2000), s.79.

²³ Gülten Çiftçioğlu, **Avrupa Topluluklar Hukukunun Doğrudan Etkili Doğurması**, Mağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 2004, s. 120.

²⁴ Case 1/78 Kenny v. National Insurance Liverpool ECR [1978], s. 1489.

²⁵ Case 36/74 Walrave and Koch v. Association Union Cycliste Internationale ECR [1974] s.1405.

²⁶ Sanem Baykal, "Avrupa Birliği'nde Anayasallaşma", Çağrı Erhan - Ayşe Burça Kızıllırmak - Ceran Arslan Olcay (Eds) **Avrupa Birliği Temel Konular**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2007, s.148.

²⁷ The Treaty of Lisbon Amending The Treaty on European Union and Treaty Establishing The European Community, O.J 2007 C-306/1; Lizbon Antlaşması ile yapılan değişiklikleri içeren AB ve ABİDA'nın konsolide metinleri için bkz. Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, O.J. 2008 C- 115/01.

maddesine) içerik olarak herhangi bir değişiklik getirmediği, ATA'nın 12. maddesinin, ABİDA'nın 18. maddesinde tekrarlandığı görülmektedir.

Lizbon Antlaşması, vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibine içerik olarak herhangi bir değişiklik getirmemekle birlikte, vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibi (ABİDA'nın 18. maddesi) ile üye ülkelerin, cinsiyet, ırk ve etnik köken, dini inanç veya kanaat, engellilik, yaş ve cinsel tercih temelinde ayrımcılıkla mücadele için harekete geçebilmelerinin temelini oluşturan ABİDA'nın 19. maddesini ve vatandaşlık hakları hükümlerini (ABİDA'nın 20-25. maddeleri) İkinci Kısım-Ayrımcılık Yapmama ve Birlik Vatandaşlığı ana başlığı çatısı altında düzenleyerek, Antlaşmanın sistematüğinde değişiklik yapmıştır. Bu durumda da, Lizbon Antlaşması çerçevesinde, ABİDA'nın 18. maddesi ile ABİDA'nın 19. ve ABİDA'nın 20-25. maddelerinin birbirlerine daha yakın bir şekilde bağlandıklarını iddia etmek mümkündür.²⁸ Bunun nedeni ise, Divanın ayrımcılık yasağını, vatandaşlık hakları gibi AB hukuk düzeninin iki temel taşından biri olarak görmesi şeklinde ifade edilebilir.²⁹

ABİDA'nın 18(1). maddesi vatandaşlık nedeniyle yapılan her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır. Ayrımcılığın doğrudan veya dolaylı olması arasında bir fark yoktur.³⁰

Doğrudan veya açıkça ayrımcı önlemler, vatandaşlık esasına dayanan farklı ve genellikle avantajlı olan bir muameledir. Diğer deyimle, vatandaş ile vatandaş olmayan arasında açıkça farklılık yaratan önlemlerdir. Dolaylı ayrımcı önlemler ise, vatandaş ile, vatandaş olmayan diğer üye ülke vatandaşlarına benzer muamele edildiği görünüşüne sahip olan, fakat, pratikte ayrımcı etki yaratan önlemlerdir. Doğrudan ayrımcı önlemler, ABİDA'nın sağladığı açık istisnalardan birine, diğer bir anlatımla, kamu düzeni, kamu güvenliği ve kamu sağlığı istisnalarından birine girmesi koşulu ile yasal sayılabilir. Orantılılık ilkesi burada da aranır. Dolaylı ayrımcı önlemler ise, ABİDA'daki açık istisnalardan biri ile savunulabileceği gibi, vatandaşlıktan bağımsız, objektif haklı gerekçeler ile ve millî kuralın takip ettiği meşru amaç için gerekli ve orantılı olması durumunda haklı kılınabilir. Divanın yönelimi objektif haklı gerekçeyi, kamu yararı, genel yarar veya mecburi gereklilik kapsamında değerlendirmektedir.³¹

Lizbon Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra, doktrinde, bazı yazarlar, ABİDA'nın 18(1). maddesinin içerdiği ayrımcılık yasağının, ABİDA'nın 19. maddesinde hayat bulan ve üçüncü ülke vatandaşlarını da içeren cinsiyet, ırk vs ayrımcılığı ile mücadelenin, ABİDA'nın İkinci Kısımında, Ayrımcılık Yapmama ve Birlik Vatandaşlığı ana başlığı çerçevesinde birlikte düzenlenmesinden yola çıkarak, ABİDA'nın 18(1). maddesinin üçüncü ülke vatandaşlarına da uygulanabileceği

²⁸ Fairhurst, **op. cit.**, s.315; Paul Craig - Grainne De Burca, **EU Law, Text, Cases and Materials**, 5th ed, Oxford, Oxford University Press, 2011, s.819.

²⁹ Jo Shaw, "Citizenship: Contrasting Dynamics at the Interface of Integration and Constitutionalism", **EUI Working Papers, RSCAS 2010/60**, Robert Schuman Centre For Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory, s.9. <http://www.eui.eu/RSCAS/Research/> (Erişim tarihi 7/2/2012)

³⁰ Hacı Can, **Avrupa Birliği İç Pazar Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2008, s.81, 82.

³¹ Mei, **op. cit.**, 69 – 77.

iddiasını tartışmaya açmıştır.³² Ancak, doktrindeki klasik görüşe göre, ABİDA'nın 18(1). maddesi, Antlaşmaların uygulama alanı içerisinde geçerli olması nedeni ile, ABİDA'nın 18(1). maddesinde, açıkça üçüncü ülke vatandaşlarına uygulanmayacağı belirtilmemesine rağmen, bu hüküm, üçüncü ülke vatandaşlarına uygulanamaz.³³ Avrupa Birliği Adalet Divanının bazı kararlarının lâfzı itibarı ile daha geniş bir yorumu benimsediği iddia edilebilmesine rağmen, Divan kararlarının çoğunluğuna göre, ABİDA'nın 18(1).maddesi, bir üye devlet vatandaşının, diğer üye devlet vatandaşı ile aynı muameleye tâbi tutulması prensibini ortaya koymaktadır.³⁴ Bu durumda, ABİDA'nın 18(1).maddesinin şahıs olarak uygulama alanı içerisine, sadece, Birlik vatandaşlarının girdiği ve bu bağlamda, herhangi bir şekilde üçüncü ülke vatandaşlarının girmediği tespitini yapmak mümkündür.

Bilindiği üzere, Lizbon Antlaşması ile tadil edilmiş şekli ile ABA Antlaşmasının 6. maddesi, Birlik hukukunda, temel hakların ilk yazılı kataloğu niteliğinde olan³⁵ ve AB hukukundaki mevcut temel hakların kodifiye edilmesi niyetini taşıyan AB Temel Haklar Şartına³⁶ atıfta bulunmuştur. Lizbon Antlaşması ile değiştirilmiş şekliyle ABA'nın 6(1).maddesinde, Birliğin, Antlaşmalarla aynı yasal değere sahip olan ve de 7 Aralık 2000 tarihinde kabul edilen Temel Haklar Şartının 12 Aralık 2007 tarihinde *Strasbourg'da* uyarlandığı şekli ile³⁷ ortaya koyduğu hak, özgürlük ve prensipleri tanıdığı vurgulanmaktadır.³⁸ AB Temel Haklar Şartı Antlaşmaların bir parçası olmayıp, atıf yoluyla bağlayıcılık kazanmıştır.³⁹ İngiltere ve Polonya için ise Lizbon Antlaşmasına eklenen 30 No'lu Protokol ile⁴⁰ bazı istisnalar getirilmiştir. Şart, atıf yolu ile hukuken bağlayıcı hale gelerek, Şartın Antlaşmalarla aynı değerde olduğunun

³² Chloe Hublet, "The Scope of Article 12 of the Treaty of the European Communities vis – a – vis Third Country Nationals: Evolution at Last?", **European Law Journal**, Vol. 15, No.6, November 2009, s. 763.

³³ **Ibid.**, s.761.

³⁴ **Ibid.**, s.763, 764.

³⁵ Christian Calliess, "The Charter of Fundamental Rights of the European Union", Dirk Ehlers, (Ed) **European Fundamental Rights and Freedoms**, Germany, Hubert & Co, 2007, s.518.

³⁶ Frederic Van den Berghe, "The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?" **European Law Journal**, Vol 16, No 2, March 2010, s.141.

³⁷ Charter of Fundamental Rights of the European Union, Official Journal of the European Union, 2007/C 303/1.

³⁸ Treaty of Lisbon (Amendments to the Treaty on European Union and To The Treaty Establishing The European Community) Article 6, <http://eur-lex.Europea.eu/en/treaties/dat/12007L/htm/C2007306EB.01001001.htm> (erişim tarihi 10.7.2009).

³⁹ Sanem Baykal, "Reform Antlaşması ve Getirdikleri: Kurumsal Yapı Çerçevesinde Genel Bir Değerlendirme", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2007, s. 63; Baykal, **op. cit.**, (2007) s.149; Craig – De Burca, **op. cit.**, (2011), s.394; Sanem Baykal, "Temel Haklar", Belgin Akçay–Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik (Eds), **Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği Serbest Dolaşım ve Politikalar**, Ankara, Seçkin Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş, Eylül 2010, s.391.

⁴⁰ Protocol No:30 on the application of the Charter of Fundamental Rights of the European Union to Poland and the United Kingdom.

vurgulanması Şartın AB hukuk düzenine birincil hukuk olarak dahil edildiğinin göstergesidir.⁴¹

Lizbon Antlaşması ile değiştirilmiş şekli ile ABA'nın 6. maddesindeki atıf yoluyla bağlayıcılık kazanan⁴² ve Antlaşmalarla aynı hukuki değerde telakki edilen AB Temel Haklar Şartının⁴³ III. Bölümü eşitlik ilkesini düzenlemiştir. Bu bölüm çerçevesindeki hükümler ise, eşitlik kavramını normatif düzenlemenin ötesine geçerek düzenlemiştir. Şartın 20. maddesinde, herkesin hukuk önünde eşit olduğu ifade edildikten sonra, aynı bölümde, Şartın 21(1). Maddesinde ayrımcılık yasağı başlığı altında, cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtsal özellikler dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, hususiyet, doğum, maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmasının yasak olduğu vurgulanmıştır. 21(2). maddede ise Lizbon Antlaşması ile değiştirilmiş şekli ile ABA ve ABİDA çerçevesinde ve sözkonusu Antlaşmaların özel hükümleri saklı kalmak üzere, vatandaşlık nedeni ile her türlü ayrımcılığın yasak olduğu hükme bağlanmıştır.⁴⁴

Vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağı, Temel Haklar Şartının 21(2).maddesinde, ABİDA'nın 18. maddesindeki içerikle aynı olacak şekilde düzenlendiğinden, ABİDA'nın 18(1). maddesine içerik açısından yeni bir şey kattığı söylenememekle birlikte,⁴⁵ ABİDA'nın 18(1).maddesi, Şartın 21(2).maddesi vasıtası ile, temel hak veya temel özgürlük karakteri kazanıp, vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağının korunmasını kuvvetlendirmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, AB'ye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine katılma yetkisi verme yanında, katılma zorunluluğu getiren Lizbon Antlaşması ile değiştirilmiş şekli ile ABA'nın 6(2).maddesi ve Antlaşmaya ekli 8. protokol uyarınca, AB'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine katılması ile⁴⁶ insan haklarının korumasının artmasına⁴⁷ paralel olarak, Birlik vatandaşları açısından, vatandaşlık temelinde dayalı ayrımcılık yasağı bağlamındaki korumanın güçlenerek artacağı söylenebilir.

⁴¹ Stephen J.Curzon, "Internal Market Derogation in light of the Newly Binding Character of the EU Charter of Fundamental Rights", Di Federico, Giacomo (Ed), **The EU Charter of Fundamental Rights – From Declaration to Binding Instrument**, London, New York, Springer, 2011, s.155,156; Giacomo, Di Federico, "Fundamental Rights in the EU: Legal Pluralism and Multi – Level Protection After the Lisbon Treaty", Giacomo Di Federico (Ed), **The EU Charter of Fundamental Rights – From Declaration to Binding Instrument**, London, New York, Springer, 2011, s.38.

⁴² Sonia Morano Foadi – Stelios Andreadakis, "Reflections on the Architecture of the EU After the Treaty of Lisbon: The European Judicial Approach to Fundamental Rights", **European Law Journal**, Vol.17, No.5, September 2011, s.595.

⁴³ Paul Craig-Grainne De Burca, **EU law, Text, Cases and Materials**, 4 th ed, Oxford, Oxford University Press, 2008, s.162.

⁴⁴ Tridimas, **op.cit.**, (2006), s.66.

⁴⁵ **Ibid.**, s.123.

⁴⁶ Tobias Lock, "Walking on a Tightrope: The Draft ECHR Accession Agreement And The Autonomy of The EU Legal Order", **Common Market Law Review**, Vol 48, 2011, s.1026; Jean Paul Jacque, "The Accession of the European Union to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms", **Common Market Law Review**, Vol 48, 2011, s.995.

⁴⁷ Barnard, **op. cit.**, s. 421,422.

AB'de Eğitim ile ilgili Anayasal Çerçevenin Gelişimi

Eğitim, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimi için önem taşımaya rağmen, 1957 Roma Antlaşması, ortak eğitim politikasının gelişimi için özel yetkileri Avrupa Topluluğu kurumlarına vermeyerek, bu politikayı milli devletlerin yetki alanları içerisinde bırakmıştı.⁴⁸ Eğitim kelimesine Roma Antlaşmasında değinilmemekle birlikte, Antlaşmayı kaleme alanlar, eğitimin ve mesleki eğitimin Topluluğun ve tek pazarın kurulması açısından önemini farkında idiler. İşte bundan dolayı da, işçilerin ve bağımsız çalışanların serbest dolaşımını gerçekleştirebilmek için diplomaların karşılıklı tanınması bağlamında, Topluluk kurumlarının bazı önlemleri kabulü için yetki verilmişti. Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşmasının (AETA'nın) 128. maddesi ise Konseye, hem ulusal ekonomilerin hem de ortak pazarın uyumlu kalkınmasına katkıda bulunabilecek ortak bir mesleki eğitim politikasının uygulanabilmesine ilişkin genel prensipleri saptama yetkisi vermişti.⁴⁹

Maastricht Antlaşması yürürlüğe girene değin, birçok bağlayıcı olmayan ilke kararı da (*resolutions*) üye devletler arasındaki işbirliğine bir çerçeve sağlamıştı. 1983 *Stuttgart* Deklarasyonunun ardından 1984 *Fontainebleau* Deklarasyonu, 1986 Avrupa Tek Senedi ve nihayet 1988 Mayıs'ında alınan Konsey İlke Kararı (*Resolution*), eğitimde Avrupa boyutu ihtiyacını vurgulayan önemli safhalar olarak değerlendirilebilir.⁵⁰

Bilindiği üzere, AETA tarafından ekonomik aktivite sahibi olmayan göçmenlere dolayısıyla da öğrencilere, diğer üye ülkeye seyahat etme ve ikamet hakkı verilmemişti. Ancak, bu durumu değiştirmeye yönelik olarak, 1990 yılında, 90/365 sayılı Konsey Direktifi⁵¹ yanında, 90/364 sayılı Üye Devlet Vatandaşlarının İkameti Hakkındaki Konsey Direktifi⁵² ile 90/366 sayılı Öğrencilerin İkameti Hakkındaki Konsey Direktifi kabul edilmiştir. Öğrencilerin ikameti, 1993 yılında 93/96 sayılı Direktifle yeniden düzenlenmiştir.⁵³ Bunun nedeni önceki 90/366 direktifin iptal edilmesidir.⁵⁴ Bu direktifler irdelendiğinde, ikamet hakkının iki şarta bağlı olduğu görülmektedir. Bu şartlardan birisi, ekonomik aktiviteye sahip olmayan göçmenin kapsamlı sağlık sigortasına sahip olması idi. Diğeri ise, göçmenin, üzerinde misafir olduğu üye devletin sosyal güvenlik sistemine yük olmamasını sağlayıcı yeterli kaynağa sahip olması idi.

1 Kasım 1993 tarihinde ise *Maastricht* Antlaşması yürürlüğe girmiştir. *Maastricht* Antlaşması, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin, AB içerisinde, AB hukuku tarafından garanti edilen eğitim ile ilgili haklarının alanını kayda değer derecede

⁴⁸ Mei *op.cit.*, s. 333.

⁴⁹ *Ibid.*, s.341.

⁵⁰ Desmond Dinan, *Encyclopedia of the European Union*, London, Macmillan Press Ltd, 2000, s.160.

⁵¹ 90/365 sayılı Çalışanlar ve Serbest Meslek Sahiplerinin Mesleki Aktiviteleri Son Bulduktan Sonraki İkamet Haklarına İlişkin Konsey Direktifi, OJ L. 180/ 28.

⁵² 90/364 sayılı Üye Devlet Vatandaşlarının İkameti Hakkındaki Konsey Direktifi, OJ L. 180/26.

⁵³ 93/96 sayılı Öğrencilerin İkameti Hakkındaki Konsey Direktifi, OJ L.317/59.

⁵⁴ Bkz. Case C-295/90

genişleten iki önemli değişiklik meydana getirmiştir.⁵⁵ *Maastricht* Antlaşmasının 8(1).maddesi (ATA'nın 17(1). maddesi) uyarınca, yeni bir hukuki norm olarak Birlik vatandaşlığı pozitif karakter kazanmıştır. Uluslarüstü vatandaşlık statüsü bağlamında Birlik vatandaşlığı getirilerek, üye devletlerden herhangi birisinin uyruğu olan kişi Birlik vatandaşı sayılmıştır. *Maastricht* Antlaşması (ABA) ile milyonlarca Avrupalı, o dönem itibarı ile Topluluk hukuku çerçevesinde, bir yeni *de jure* vatandaşlık statüsü elde etmiştir.⁵⁶ Birlik vatandaşları Topluluk içerisinde, *Maastricht* Antlaşmasının 8a (1).maddesi (ATA'nın 18(1).maddesi) ve Divan içtihadı uyarınca, ekonomik aktivite ile bağlantılı olmayan, doğrudan etkili, yeni ve genel bir serbest dolaşım ve ikamet hakkı kazanmıştır.

Maastricht Antlaşması, Birlik vatandaşlığını pozitif hukuk düzenine kazandırmanın yanı sıra eğitim ve mesleki eğitim meselelerindeki bazı yetkileri de Topluluğa vermiştir.⁵⁷ Topluluğun eğitim alanındaki yetki ve sorumluluğu, ilk kez, *Maastricht* Antlaşması ile yapılan değişiklikler çerçevesinde, ATA'nın 126. ve 127. maddelerinde ortaya konmuştur. *Maastricht* Antlaşmasının ardından, Amsterdam Antlaşması ile değiştirilmiş şekli ile, ATA'nın 3. bölümü, eğitim, mesleki eğitim ve gençlik başlığını taşıyarak, ATA'nın 149(1). maddesinde, Topluluğun eğitim alanındaki yetki ve sorumluluğu, üye devletler arasındaki işbirliğini desteklemek ve gerekirse üye devletlerin eğitimlerinin içeriğine ve eğitim sisteminin organizasyonu ile bunların kültür ve dil farklılığına ilişkin sorumluluklarına tam anlamı ile saygı göstererek üye devletlerin girişimlerini tamamlayıp, destekleyerek, kaliteli eğitimin geliştirilmesine katkıda bulunmak şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁸ Amsterdam Antlaşması ile değiştirilmiş şekli ATA'nın 150. maddesinde ise, Topluluğun, mesleki eğitim içeriği ve organizasyonu konusunda üye devletlerin sorumluluklarına tam anlamı ile uyararak, üye devletlerin girişimlerini tamamlayan ve bu girişimleri destekleyen bir mesleki eğitim politikası yürüttüğü vurgulanmıştır. Amsterdam Antlaşması, yukarıdaki maddelerin içeriğinde herhangi bir değişiklik yapmamakla birlikte, ATA'nın dibacesine, eğitime erişimi ve bunun sürekli güncelleştirilmesi aracılığı ile halkları için mümkün olan en üst bilgi düzeyinin gelişmesini desteklemeye kararlı olduğu hususunda yeni bir paragraf eklemiştir.

Öte taraftan, kişilerin serbest dolaşımı ve ikamet etme hakkı ile ilgili mevcut tüzük ve direktiflerin kodifiye edilmesi amacı ile Avrupa Parlamentosu ve Konseyi, AB vatandaşları ve aile üyelerinin üye ülke topraklarında serbest dolaşım ve ikameti ile

⁵⁵ European Commission, **Youth on the Move: A Guide to the Rights of Mobile Students in the European Union, Commission Staff Working Document**, COM (2010) 477 final, Brussels, 15.9.2010.

⁵⁶ Antje Wiener, "Towards a Transnational Nomos – The Role of Institutions in the Process of Constitutionalization", **Jean Monnet Working Paper** 9/03, Heidelberg, 24-27 February 2003, s.26, 27; Stephan Hall, "Loss of Union Citizenship in Breach of Fundamental Rights", 21, **European Law Review**, 1996, s.129.

⁵⁷ Tridimas, **op.cit.**, (2006), s.126.

⁵⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz; Dinan, **op.cit.**, s. 160.

ilgili 2004/38 sayılı Direktifi⁵⁹ kabul etmiştir. Direktif, 30.4.2004 tarihinde, Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Birliğe üye ülkeler Direktifi, 30.4.2006 tarihine değin iç hukuklarına dahil etmiştir.

2004/38 sayılı Direktifin 6(1). maddesi bağlamında, diğer üye devlet vatandaşı öğrenciler, diğer üye devlette, geçerli bir kimlik kartı veya pasaport taşımak sureti ile üç aya kadar ikamet hakkına sahiptir. Direktifin 7 (1)(c) maddesi çerçevesinde ise, mesleki eğitim dahil, bir kursa devam etmek nedeni ile üzerinde misafir olunan üye devletin kendi mevzuatı veya idari uygulaması gereği tanıdığı veya finanse ettiği özel bir kuruluşa veya kamu kuruluşuna kayıt olan kişiler, bu bağlamda öğrenciler, üzerinde misafir olunan üye ülkede kapsamlı sağlık sigortası teminatı sahibi olmak ve ilgili ulusal otoriteyi, ikamet müddeti boyunca, üzerinde ikamet edilen üye ülkenin sosyal yardım sistemine yük olmayacak ölçüde yeterli kaynak sahibi oldukları yönünde tatmin etmek şartı ile, diğer üye devlette üç aydan uzun süreli ikamet hakkına sahiptir.

1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması (Reform Antlaşması)⁶⁰ ile yapılan değişiklikler çerçevesinde Birlik vatandaşlığı, ABA'nın 9. maddesi ve ABİDA'nın 20(1). maddesinde yer almıştır. ABİDA'nın 165(1)(2).maddesi ise, ATA'nın eğitim ile ilgili 149. maddesinin büyük bir kısmını aynen benimsemiştir. Lizbon Antlaşması ile yapılan tek değişiklik, başlığın eğitim, mesleki eğitim, gençlik ve spor olarak değiştirilerek, maddenin birinci fıkrasının içeriğine, Birliğin, sporun Avrupa kazanımlarına katkı sağladığının, ikincinin fıkranın içeriğine ise, Birlik girişiminin, sporu Avrupa boyutunda geliştirmeyi de sağlamak olduğunun ilâve edilmek sureti ile vurgulanmasıdır. ABİDA'nın 166. maddesi ise, ATA'nın 150. maddesinin tekrarından ibarettir.

ABİDA'nın 165. ve 166. maddeleri, üye devletler ile Birlik arasındaki işbirliğinde yetkiler arasında dengenin olduğunu ifade etmektedir. Eğitim sisteminin kurulması, organizasyonu ve idaresinde birincil sorumluluk üye devletlere aittir. Birliğin rolü ise, tamamlayıcı mahiyettedir. Birlik kurumları kendilerine verilen yetkileri icra ederken Lizbon Antlaşması ile değiştirilmiş şekli ile ABA'nın 5. maddesinde ifade edilen ikincillik ilkesine uygun davranmak zorundadır.⁶¹

Lizbon Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile AB hukuk düzeninde meydana gelen diğer bir değişiklik ise, daha önce vurgulandığı üzere, AB Temel Haklar Şartının, Lizbon Antlaşması ile değiştirilmiş şekli ile ABA'nın 6. maddesindeki atıf yoluyla bağlayıcılık kazanması⁶² ve Antlaşmalarla aynı hukuki değerde telakki edilmesidir.⁶³

⁵⁹ 2004/38 sayılı Birlik Vatandaşlarının ve Aile Üyelerinin Üye Devlet Topraklarında Serbest Dolaşım ve İkamet Hakkı ile İlgili Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi-OJ L 158/7, 30.4.2004.

⁶⁰ The Treaty of Lisbon Amending The Treaty on European Union and Treaty Establishing The European Community, O.J 2007 C-306/1; Lizbon Antlaşması ile yapılan değişiklikleri içeren AB ve ABİDA'nın konsolide metinleri için bkz. Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, O.J. 2008 C- 115/01.

⁶¹ Mei, **op. cit.**, s. 345, 345 dipnot 40.

⁶² Sonia-Stelios, **op.cit.**, s.595.

⁶³ Craig - De Burca, **op.cit.**, (2008), s.162.

Temel Haklar Şartının, II. Bölümü olan Özgürlükler bölümünün 14(1). maddesinde ise, herkesin eğitim görme ve mesleki ve sürekli eğitimden yararlanma hakkının olduğu vurgulanmaktadır. Şartın 51 (2). maddesine göre, Şartta tanınan haklar, Topluluk veya Birlik için yeni bir yetki veya görev tesis etmemekte, Antlaşmalarda belirtilen yetkilerde ve görevlerde değişiklik yapmamaktadır. Bu durumda, ilk nazarda Şartın eğitim hakkı ile ilgili 14.maddesinin, AB hukuk düzenine önemli bir değişiklik getiremeyeceği iddia edilebilmesine rağmen,⁶⁴ Divanın, Şartın 14(1). maddesinde yer alan eğitim hakkı ile Şartın 21(2). maddesinde yer alan vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağı kuralını, Birlik vatandaşı öğrencileri, diğer üye devlette eğitimden yararlanma bağlamında vatandaşlık temelinde ayrımcılıktan korumak için “yorumlama aracı” olarak kullanma olasılığı da yadsınamaz. Bu bağlamda, Divanın yenilikçi ve genişletici yorum tekniği benimsemesi⁶⁵ ile diğer üye devlette misafir olan Birlik vatandaşı öğrencilerin eğitim hakkı ile ilgili hak korumasının derecesinin artacağı söylenebilir.

Maastricht Antlaşması Öncesi Vatandaşlık Temelinde Ayrım Yapmama Prensibi Çerçevesinde Ekonomik Olarak Aktif Olmayan Birlik Vatandaşı Öğrencilerin Diğer Üye Devlette Eğitimden Yararlanması İle İlgili Divan İçtihadının Gelişimi

1980’li yıllardan itibaren “*Vatandaşlar Avrupası*” projesi ile Topluluk içinde bir tek pazar yaratma plâni, eğitim sahasında ortak bir politikanın eksikliğinin bir ihmâl olduğu hususunu ortaya koymuştu. Avrupa Komisyonu ile Avrupa Parlamentosu ise, mesleki eğitim ve eğitim alanlarında Topluluğun yetkilerinin artırılması için çağrıda bulunmakta idi. İşte bu safhada, 1985 yılında bu iki kurum, Adalet Divanından *Graiver* kararı ile kayda değer destek almıştır.⁶⁶

1985 yılında Divan tarafından verilen *Gravier* kararına kadar, mesleki eğitim ile ilgili Antlaşma hükmüne ihtiyatla yaklaşan Divan, ilk kez, *Gravier* kararı ile mesleki eğitimden yararlanma ile ilgili AETA’nın 128.maddesine önem vermiştir. *Gravier* kararına değin, eğitimdeki rolleri oldukça az olan Topluluk kurumları, *Gravier* kararı ile Divandan destek alarak yetkilerini artırmış ve bugün Birlik kurumları olarak eğitim alanında önemli yetkilere sahip olmuştur. Prensip olarak, üye devletler eğitimden yararlanma ile ilgili şartları ortaya koymak hakkına sahip olmalarına rağmen, Birlik hukukunun diğer üye devlet vatandaşlarına verdiği eğitim ile ilgili haklara da saygı göstermek zorundadırlar. İşte bundan dolayı da, Divan içtihadının, Birlik vatandaşı öğrencilerin diğer üye devlette eğitimden yararlanması ile ilgili saptadığı şartların irdelenmesi önem taşımaktadır.⁶⁷

⁶⁴ Mei **op.cit.**, s. 347.

⁶⁵ Federico Forni, “Free Movement of “Needy” Citizens After the Binding Charter. Solidarity for All? Giacomo Di Federico, (Ed.), **The EU Charter of Fundamental Rights – From Declaration to Binding Instrument**, London, New York, Springer, 2011, s.137,138.

⁶⁶ Mei **op.cit.**, s.343.

⁶⁷ **Ibid.**, s.48, 333 - 336.

Diğer yandan, *Gravier* kararından itibaren Divan içtihadı irdelendiğinde, Birlik vatandaşı öğrencilerin, diğer üye devlette eğitime giriş ve fonlardan yararlanması bağlamında eşit muamele hakkının alanını belirleyen birçok davaya ABİDA'nın 18(1).maddesinin temel olduğu görülmektedir.

*Gravier*⁶⁸ davasında, Belçika hukuku, mesleki eğitim kurslarına devam şartı olarak Belçika vatandaşlığına sahip olmayan öğrencilerden kayıt ücreti ödemelerini şart koşmakta idi. Divan ise kararında, eğitimsel organizasyon ve eğitim, üye devletlere ait meseleler olmasına rağmen, mesleki eğitimden yararlanmanın AETA'nın (ABİDA'nın) alanına girdiğini vurgulamıştır. Divan, AETA'nın 128. maddesinde, ortak mesleki eğitim politikasının gelişimi için Topluluğun [Birliğin] genel prensipleri ortaya koymasının gerekliliğinin vurgulanmasından itibaren, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin mesleki eğitimden yararlanması için kayıt ücreti talep etmenin AETA'nın 7. maddesinde (ABİDA'nın 18.maddesinde) yasaklanan vatandaşlık temelinde ayrımcılık oluşturduğunu hükme bağlamıştır.⁶⁹

Bu tarihe değin, eğitim alanı, Topluluk [Birlik] hukukundan doğrudan etkilenen bir alan olarak düşünülmemekte idi. İşte bu nedenle, bu karar, vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibinin uygulanma alanını eğitime genişletmesi açısından önemlidir denilebilir.⁷⁰

Gravier kararı ile Divan, AETA'nın 7. maddesinde (ABİDA'nın 18. maddesinde) hayat bulan vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibinin uygulanma alanını, eğitimi kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu durumda Divan, AETA'nın eğitim ile ilgili 128. maddesini, AETA'nın 7.maddesindeki (ABİDA'nın 18. maddesindeki) vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibinin uygulanma alanını genişletmek amacı ile kullanmıştır denilebilir.

Divan, *Gravier* kararından sonra verdiği *Blaizot*⁷¹ kararında ise, mesleki eğitimin üniversitelerde alınabileceği hususunda geniş bir yorum benimsemiştir.⁷² Divan dayanak olarak AETA'nın 7. maddesine (ABİDA'nın 18.maddesi) ve AETA'nın eğitim ile ilgili 128. maddesine dayanmıştır.

Blaizot kararında, Divan, üniversite çalışmasının doğrudan profesyonel niteliğe veya profesyonelleşmek amacı ile akademik bilgi sağlamaya yönelik olması durumunda, mesleki eğitimin üniversite çalışmalarını da kapsadığına hükmetmiştir.⁷³ Divan kararında, kendilerini bir iş için hazırlayan bireylerden ziyade, genel bilginin iletilmesi niyeti ile yapılan kurs çalışmalarını bu kapsamdan muaf tutmuştur.⁷⁴

⁶⁸ Case 293/83 *Gravier v. City of Liege* [1985] ECR 593.

⁶⁹ *Craig-De Burca op.cit.*, (2011), s.862.

⁷⁰ *Tridimas, op.cit.*, (2006), s.124.

⁷¹ Case 24/86 *Blaizot v. University of Liege* [1988] ECR 379.

⁷² *Barnard, op. cit.*, 288; *Craig-De Burca, op. cit.*, (2011) s.862.

⁷³ Case 24/86 *Blaizot*, para.20.

⁷⁴ *Tridimas, op. cit.*, (2006), s.125, dipnot 341.

*Lair*⁷⁵ kararında ise Divan, okul duhuliyesi için verilen yardım ile geçim gideri yardımı arasındaki farkı çizmiştir.⁷⁶ Divan, *Lair* kararında, *Gravier* kararı ile uyumlu olarak, misafir olunan üye devletin okul duhuliyesi ile ilgili yardımının, AETA'nın 7.maddesinin (ABİDA'nın 18.maddesinin) uygulama alanı içerisinde olduğunu, geçim gideri yardımının ise, eğitim politikasına ait mesele olarak Topluluk [Birlik] kurumlarına emanet edilen alana dahil olmadığını, sosyal politikaya ait bir mesele olarak da üye devletlerin yetki alanına girdiğini belirtmiştir.⁷⁷ Divan, özetle, “*yetkilerin transferi görüşünü*” benimsemiştir.⁷⁸

Lair kararı, *Brown*⁷⁹ kararında tekrar edilmiştir.⁸⁰ Divan *Lair* ve *Brown* kararlarında, sadece mesleki eğitime giriş ile ilgili kayıt ücreti veya mesleki eğitim ile ilgili okul duhuliyesi yardımlarının vatandaşlık nedeniyle ayrımcılık yasağının uygulama alanına girdiğini üye devletin üniversite çalışmaları ile ilgili sağladığı geçim gideri yardımlarının ayrımcılık yasağının (AETA'nın 7.maddesinin) (ABİDA'nın 18.maddesinin) uygulama alanına girmediğine hükmetmiştir.⁸¹

Bu kararlarda, kayıt ücreti yardımı ile geçim gideri yardımı arasında çizilen fark, bir yandan, üye devlet vatandaşı olmayan öğrencileri koruma amacı ile ABİDA'nın 18. maddesinin uygulama alanını genişletme, diğer yandan da, üye devletlerin eğitim politikalarına büyük bir değişiklik getirmeden, işleyen bir çözüm sağlama arasındaki dengeyi ortaya koymuştur.⁸² *Lair* ve *Brown* kararları, özetle, Divanın, üye devletlerin öğrenci yardımı plânlarını, dolayısıyla eğitim sistemlerini tehlikeye sokmaktan ve onlara yükümlülük yüklemekten kaçınma arzusunun ifadesi şeklinde değerlendirilebilir. Divan, *Lair* ve *Brown* kararlarında, meselenin üye devletlere yükleyeceği finansal sonuçlarını da göz önüne alarak, politik bir çözüm yolu seçmek sureti ile⁸³ üye devletlerin tepkilerinden kaçınmayı hedeflemiş ve AETA'nın eğitim ile ilgili 128. maddesini AETA'nın 7.maddesindeki (ABİDA'nın 18. maddesindeki) vatandaşlık temelinde ayırım yapmama prensibinin uygulanma alanını genişletmek amacı ile kullanmaktan kaçınmıştır.

Maastricht Antlaşması Sonrası Vatandaşlık Temelinde Ayırım Yapmama Prensibi Çerçevesinde Ekonomik Olarak Aktif Olmayan Birlik Vatandaşı Öğrencilerin Diğer Üye Devlette Eğitimden Yararlanması İle İlgili Divan İçtihadının Gelişimi

Divanın *Lair* ve *Brown* kararlarından sonra AB hukuk düzeninde çeşitli gelişmeler yaşanmış, Topluluk [Birlik] hukuku gelişmiştir.⁸⁴ Divanın *Grzylyck*⁸⁵ kararının 35.

⁷⁵ Case 39/86 *Lair* v. Universität Hannover [1988] ECR 3161

⁷⁶ Tridimas, **op. cit.**, (2006),s.125

⁷⁷ Case 39/86 *Lair*, para 14, 15.

⁷⁸ Mei, **op. cit.**, s. 379.

⁷⁹ Case 197/86 *Brown* v. Secretary of State for Scotland [1988] ECR 3205.

⁸⁰ Case 197/86 *Brown*, para 17,18.

⁸¹ Elspeth Deards–Sylvia Hargreaves, **European Union Law - Textbook**, Oxford, Oxford University Press, 2004, s.246; Craig – De Burca,**op. cit.**, (2011) s.862

⁸² Tridimas, **op. cit.**, (2006),s.125

⁸³ Mei, **op.cit.**, s. 378.

⁸⁴ Tridimas, **op. cit.**, (2006) s.126; **Ibid.**, s. 379.

paragrafında da vurguladığı üzere, yeni bir hukuki norm olarak Birlik vatandaşlığı, *Maastricht* Antlaşması ile pozitif karakter kazanmıştır. *Maastricht* Antlaşması, eğitim ve mesleki eğitim meselelerindeki bazı yetkileri de Topluluğa vermiştir. (ATA'nın 126. ve 127. maddeleri) (Amsterdam Antlaşması ile değiştirilmiş şekli ile ATA'nın 149. ve 150. maddeleri). Ayrıca, 1990 yılında, ikamet hakkı bağlamında ekonomik olarak aktif olmayan kişileri kapsayan ve içlerinde 90/366 sayılı (yeniden düzenlenmiş şekli ile 93/96 sayılı) Öğrencilerin İkameti Hakkındaki Konsey Direktifi de olan üç direktif kabul edilmiştir. Bunlara ilâveten, Divan, *Lair* ve *Brown* kararlarında, sosyal ve eğitim politikası maddi alanlarında, üye devletlerin yetkilerini, Topluluğa [Birliğe] transfer etmedikleri tespitini yapmasına rağmen, *Sala*⁸⁶ kararı ile birlikte “yetkilerin transferi görüşünü” terk ederek, 1612/68 sayılı Tüzüğün⁸⁷ 7(2).maddesi anlamında sosyal avantajlar dahilindeki tüm menfaatlerin ATA'nın 12(1).maddesinin (ABİDA'nın 18(1).maddesinin) maddi olarak uygulama alanına girdiğine ve diğer üye devlette yasal olarak ikamet eden tüm Topluluk [Birlik] vatandaşlarının ATA'nın 12(1).maddesine (ABİDA'nın 18(1).maddesine) dayanabileceklerine karar vermiştir.⁸⁸

Divan, *Maastricht* Antlaşmasını takiben, 1998 yılında verdiği *Martinaz Sala* kararında, ilk kez, Topluluğun [Birliğin] gelişimine paralel olarak, işçi tanımına girmemekle birlikte, Bayan *Sala*'nın sosyal avantajlar açısından, vatandaşlık temeline bağlı ayrımcılık yasağı kuralı dışında tutulamayacağına hükmetmiştir. *Martinaz Sala* kararı, öğrencilerle ilgili olmamakla birlikte, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin de geçim gideri yardımı açısından ATA'nın 12(1). maddesindeki (ABİDA'nın 18(1). maddesindeki) eşit muamele ilkesine dayanabileceklerini göstermesi açısından önem taşımaktadır.⁸⁹

Martinaz Sala kararında, Divan, 1612/68 sayılı Tüzüğün 7(2). maddesi anlamında sosyal avantaj olarak sınıflandırılacak tüm avantajların ATA'nın 12(1).maddesinin (ABİDA'nın 18(1).maddesinin) maddi olarak uygulama alanına girdiğini vurguladığı gibi, diğer üye devlette yasal olarak ikamet eden tüm AB vatandaşlarının da ATA'nın 12(1).maddesinin (ABİDA'nın 18(1).maddesinin) şahıs olarak uygulama alanına girdiğini hükme bağlamıştır.⁹⁰

Lair ve *Brown* kararlarından itibaren *Martinaz Sala* kararına değin AB hukuk düzeninde meydana gelen gelişmeler gözönüne alındığında, Divanın, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerle ilgili olarak geçim gideri yardım taleplerini, vatandaşlık

⁸⁵ Case C-184/99 Rudy Grzelcyk v. Centre Public d'Aide Sociale d'Ottignies-Louvain la Neuve [2001], E.C.R. 1 – 6193.

⁸⁶ Case C- 85/96 Martinaz Sala v. Freistaat Bayern [1998] ECR I- 2691.

⁸⁷ 1612/68 sayılı, 15 Ekim 1968 tarihli, Topluluk İçinde İşçilerin Serbest Dolaşımı ile İlgili Konsey Tüzüğü, OJ L 257.

⁸⁸ Mei, **op. cit.**, s.379,380,381.

⁸⁹ Mei,, **op. cit.**, s. 379.

⁹⁰ Josephine Steiner - Lorna Woods - Christian Twigg Flesner, **EU Law**, 9th ed, Oxford, Oxford University Press, 2006, s.514; Barnard, **op. cit.**, s. 443,444.

temelinde ayrımcılık yasağı kuralından hariç tutması olası değildi.⁹¹ Diğer bir anlatımla, Birlik vatandaşları, diğer üye devlette, üniversite eğitimi takibi ile ilgili olarak ABİDA'nın 18(1).maddesine dayanma olasılığından mahrum edilemezdi. İşte bu nedenlerle, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin, misafir olunan üye devlette eğitimden yararlanma hakları, Divan tarafından, aşağıda irdelenecek olan *Grzelcyk* kararında gözden geçirilmiştir. *Grzelcyk* davasında, Belçika'da öğrenim gören bir Fransız vatandaşı olan Bay *Grzelcyk*, öğrenimi yanında bazı işler yaparak geçimini sağlıyordu. Ancak öğreniminin son yılında, kendisini derslerine vermek isteyen Bay *Grzelcyk*, Belçika vatandaşlarına aynı koşullarda verilen *minimex* adında özel bir ödenek için CPAS'a başvurmuştu. Bir öğrenci olarak Bay *Grzelcyk* ikamet hakkını 93/96 sayılı Direktiften almakta idi. Bu direktifin öngördüğü yeterli kaynak ve kapsamlı sağlık sigortasına sahip olarak ikamet hakkına sahipti. Belçika Bakanlığı ise *Grzelcyk*'in Belçika vatandaşı olmadığı için bu özel ödeneği alma hakkına sahip olmadığına karar vermişti. Belçika hukukuna göre, bu ödenek Belçika vatandaşlarına veya Belçika vatandaşı olmamakla birlikte 1612/68 sayılı Tüzüğün kapsama alanına giren diğer üye devlet vatandaşlarına verilmekte idi. *Grzelcyk*, bir öğrenci olarak, işçi tanımına girmediği cihetle 1612/68 sayılı Tüzüğün kapsama alanına girmemekte idi.⁹²

Divan ise kararında, 93/96 sayılı Direktifin, misafir olunan devletten, geçim gideri yardımı için herhangi bir hak talep etmeyi sağlamadığını tekrarlamıştır. Direktifin 1. maddesine göre, yetkililer, öğrencilerden misafir olunan devletin sosyal sigorta sistemine yük olmamasını sağlayıcı yeterli kaynağa sahip olmalarını talep edebilirdi. Buna rağmen Divan, öğrencilerin ATA'nın 12. ve 17. maddelerini (ABİDA'nın 18.ve 20. maddelerini), diğer bir anlatımla, Antlaşmanın vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağı hükmü ile Birlik vatandaşlığı hükümlerini birlikte değerlendirmesi sonucu, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin Belçika vatandaşı öğrencilerle aynı koşullarda sosyal yarar ile ilgili hakka sahip olabileceklerine karar vermiştir.⁹³

Divan, kararının 31. paragrafında, Birlik vatandaşlığının, üye devletlerin vatandaşlarının temel statülerine sahip olmayı sağladığını, bu statüde, kişilerin, vatandaşlığına bakılmaksızın aynı durumda aynı muameleye tabi tutulmaya hak kazandıklarını vurgulayarak, diğer üye devlet vatandaşı üniversite öğrencilerinin, sosyal yarar açısından, üzerinde misafir olunan üye devletin kendi öğrencileri ile birlikte eşit muamele hakkına sahip olmalarının temelini ortaya koymuştur.⁹⁴

Divan *Grzelcyk* kararında, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin geçim gideri yardımı açısından ATA'nın 12(1).maddesine (ABİDA'nın 18(1).maddesine) dayanabilmelerinin temeli olarak *Maastricht* Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile pozitif hukuk düzenine kazandırılan, ATA'nın 17. ve 18. maddeleri (ABİDA'nın 20. ve 21. maddeleri) bağlamındaki Birlik vatandaşlığı kavramı yanında Avrupa Birliği

⁹¹ Mei., **op. cit.**,s.379.

⁹² **Ibid.**, s.379,380.

⁹³ Fairhurst, **op. cit.**, s.317, 318; Tridimas **op. cit.**, (2006), s.126.

⁹⁴ Case C-184/99 Rudy Grzelcyk, para. 31.

Antlaşmasının, ATA'ya VIII. Başlık altında 3. Kısım olarak eklediği mesleki eğitim ve eğitim yeni başlığını göstermiştir.

Bu durumda, *Grzelcyk* kararında Divan, ATA'nın 12(1). maddesindeki (ABİDA'nın 18(1). maddesindeki) vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağının uygulama alanını, geçim gideri yardımı açısından, diğer üye devlet vatandaşı öğrencileri kapsayacak şekilde genişletmek için, Birlik vatandaşlığı kavramı yanında, Antlaşmanın mesleki eğitim ve eğitim yeni başlığı altındaki ATA'nın 149. ve 150. maddelerini (ABİDA'nın 165. ve 166. maddelerini) kullanmıştır denilebilir.

Ancak, burada vurgulanması gereken diğer bir husus, *Martinaz Sala ve Grzelcyk* kararlarının, hiçbir şekilde, üye devletlerin, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilere geçim gideri yardımı vermek zorunda olduğunu zımnî olarak ortaya koyan kararlar olarak değerlendirilmemesi gerektiğidir. Bu iki karar, sadece, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin, geçim gideri yardımı açısından ABİDA'nın 18(1).maddesine dayanabileceklerini teyit eden kararlar olarak değerlendirilmelidir.⁹⁵

*Bidar*⁹⁶ davasında ise bir Fransız vatandaşı olan *Bidar*, 1998 yılından itibaren büyükannesi ile Londra'da yaşamakta olup, üniversite eğitimi için, geçim gideri ile ilgili kredi için başvurmuştu. *Bidar*'ın başvurusu, son üç yıldan beri İngiltere'de ikamet etme kriterini yerine getirmediği ve 1612/68 sayılı Tüzüğün uygulama alanına girmediği nedeniyle ret edilmişti. Bunun nedeni de, mevcut mevzuat uyarınca, eğitim için İngiltere'de yerleşik olma, ikamet süresinin hesaplanmasında sayılmıyordu. *Bidar*, kendisinin AB vatandaşı olduğunu, İngiltere'de ikamet ettiğini ve bir öğrenci olarak İngiliz vatandaşları ile aynı şartlarda öğrenci kredisine hak sahibi olduğunu iddia etmişti. Divan ise, yargısal yaratıcılığının sıra dışı örneklerinden biri olan kararında, bu iddia ile hemfikir olmuştur.⁹⁷

Bidar kararının 39. paragrafında Divan, *Grzelcyk* kararında olduğu gibi, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin geçim gideri ile ilgili kredi talebi ile ilgili olarak ATA'nın 12(1).maddesine (ABİDA'nın 18(1).maddesine) dayanabilmelerinin temeli olarak, AB hukuk düzeninde meydana gelen gelişmeleri göstermiştir. Bu gelişmelerle bağlantılı olarak, ATA'nın 17. ve 18. maddeleri (ABİDA'nın 20. ve 21. maddeleri) bağlamındaki Birlik vatandaşlığı kavramı yanında, Avrupa Birliği Antlaşmasının, ATA'ya VIII. Başlık altında 3. Kısım olarak eklediği mesleki eğitim ve eğitim yeni başlığına dikkat çekmiştir. Divan, kararının 40. paragrafında ise, ATA'nın 149(1). maddesi (ABİDA'nın 165 (1).maddesi) uyarınca Topluluğun [Birliğin], üye devletler arasındaki işbirliğini desteklemek ve gerekirse üye devletlerin eğitimlerinin içeriğine ve eğitim sisteminin organizasyonu ile bunların kültür ve dil farklılığına ilişkin sorumluluklarına tam anlamı

⁹⁵ Mei, **op.cit.**, s.379, 381; Tridimas, **op. cit.**, (2006),s.126.

⁹⁶ Case C- 209/03 R (on the application of *Bidar*) v. London Borough of Ealing and Secretary of State for Education and Skills, [2005] 1-2119.

⁹⁷ Barnard, **op.cit.**, s.445,446; Damian Chalmers-Cristos Hadjiemmanuil-Giorgio Monti-Adam Tomkins, **European Union Law Text and Materials**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s. 600.

ile saygı göstererek üye devletlerin girişimlerini tamamlayıp, destekleyerek kaliteli eğitimin geliştirilmesine katkıda bulunduğunu vurgulamıştır.

Bidar kararında da Divan, *Grzelczyk* kararı ile benzer şekilde, ATA'nın 12(1). maddesindeki (ABİDA'nın 18(1). maddesindeki) vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağının uygulama alanını, geçim gideri yardım (burs) talebi veya geçim gideri ile ilgili kredi talebi açısından, diğer üye devlet vatandaşı öğrencileri kapsayacak şekilde genişletmek için, Birlik vatandaşlığı kavramı yanında, Antlaşmanın mesleki eğitim ve eğitim yeni başlığı altındaki ATA'nın 149. ve 150. maddelerini (ABİDA'nın 165. ve 166. maddelerini) kullanmıştır denilebilir.

Divan, kararının 42. ve 43. paragraflarında, *Lair ve Brown* Kararlarından itibaren, eğitim ve öğretim açısından AB seviyesinde yukarıda ifade edilen gelişmelerin olduğunu, bu gelişmelerinde şu anda 2004/38 sayılı Direktifin 24.maddesi ile teyit edildiğini, dolayısıyla, geçim gideri ile ilgili yardım (burs) veya geçim gideri ile ilgili kredi temini çerçevesindeki sosyal yardımların Antlaşmaların uygulama alanına girdiğini vurgulamıştır.⁹⁸

Divan kararının 43. paragrafında ise, 2004/38 sayılı Direktifin 24(1). maddesine vurgu yaparak, diğer bir üye devlette yaşayan ve yasal olarak ikamet eden tüm Birlik vatandaşlarının, ATA'nın (ABİDA'nın) uygulama alanı içerisinde, bu Direktif temelinde eşit muamele görme hakkına sahip olduklarını belirtmiştir. Divan, kararının aynı paragrafında ayrıca, Direktifin 24(2).maddesi uyarınca, üzerinde misafir olunan üye devletin, işçiler, serbest meslek sahipleri ve benzer bir konumda bulunanlar ile bunların aile üyeleri dışındaki kimselere verilen, içeriğini öğrenci yardımı (burs) ve kredilerin oluşturduğu ve mesleki eğitim dahil olmak üzere, eğitim amacı için tahsis edilen yardımları da, sürekli ikamet etme hakkının elde edilmesinden önce vermek zorunda olmadığını vurgulamıştır.⁹⁹

Diğer yandan, *Bidar* kararının 46. paragrafı gözönüne alındığında, diğer üye devlet vatandaşı öğrenciler, geçim gideri ile ilgili yardım (burs) veya geçim gideri ile ilgili kredi temini için, 93/96 sayılı Direktife dayanamayacaklarına rağmen, ATA'nın 18. maddesi (ABİDA'nın 21. maddesi) ve 90/364 sayılı Direktif vasıtası ile, diğer üye devlette eğitime başlama veya devam etme niyeti ile o üye devlette yasal olarak ikamet etmeleri durumunda, bu ikametleri süresince, ATA'nın 12(1). maddesinin (ABİDA'nın 18(1). maddesinin) ortaya koyduğu eşit muamele temel prensibine dayanabileceklerdir.¹⁰⁰

Divan kararının 51. paragrafında ise, *Sotgiu*¹⁰¹ kararına atıfta bulunarak, eşit muamele prensibinin, sadece, vatandaşlık esasına dayalı doğrudan ayrımcılığı değil de,

⁹⁸ Barnard, **op. cit.**, s. 292; Case C- 209/03 *Bidar* para. 42, 43.

⁹⁹ Case C- 209/03 *Bidar* para.46.

¹⁰⁰ Anthony Arnull-Alan Dashwood-Michael Dougan-Malcolm Ross-Eleanor Spaventa-Derrick Wyatt Q.C, **Wyatt and Dashwood's European Union Law**, 5th ed, London, Sweet & Maxwell, 2006, s. 680,681; Case C- 209/03 *Bidar*, para. 46.

¹⁰¹ Case 152/73 *Sotgiu* [1974] ECR 153, para 11.

doğrudan ayrımcılıkla aynı sonuçlara ulaşan, farklılaştırmanın tüm gizli şekillerini, yani dolaylı ayrımcılığı da kapsadığını ifade etmiştir.¹⁰²

Divan, kararında, *Bidar*'ın vatandaşlık temeline dayalı ayrımcılık yasağı prensibinin kendisine uygulanmasını talep etme hakkı olduğunu belirterek, yerleşik olma ve ikamet kriterini yerine getirmenin diğer üye devlet vatandaşları açısından dezavantaj olduğunu, Birleşik Krallık vatandaşlarının ise, bu şartları yerine getirmesinin daha kolay olmasının olası olduğunu ifade ederek, İngiliz Hukuku kurallarının, diğer üye devlet vatandaşları açısından dolaylı ayrımcı olduğunu vurgulamıştır.¹⁰³

Divan, ayrıca, kararının 54. paragrafında, böyle bir farklı muamele, misafir olunan üye devlet tarafından, objektif gerekçelerle ve milli kuralların meşru amacının orantılı olması durumunda haklı kılınabileceğine işaret etmiştir.¹⁰⁴ Divan, kararının 57. paragrafında ise, üzerinde yasal olarak ikamet edilen üye devletin, kendi toplum hayatı ile belirli bir dereceye kadar bütünleşen diğer üye devlet vatandaşı öğrencilere yardım vermesinin, o üye devlet için meşru olduğuna karar vermiştir.¹⁰⁵ Bütünleşme ise ikamet süresi vasıtası ile gösterilebilecektir. Divan, üç yıllık ikamet talebinde bulunmanın bütünleşme açısından Birlik hukuku ile uyumlu olduğuna, yerleşik olma şartının ise, diğer üye devlet vatandaşlarının yerine getirmesinin imkansız olması nedeni ile Birlik hukuku ile uyumlu olmadığına hükmetmiştir.¹⁰⁶ Bu durumda Divan, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin geçim gideri ile ilgili yardım (burs) veya kredi alma hakkının doğabilmesi için, diğer üye devletin, orantılılık ilkesine uygun bir ikamet şartı koymakta serbest olduğuna karar vermiştir. Bu husus, daha sonra üye devletlerde uygulamaya konulan 2004/38 sayılı Direktifin 24(2). maddesinin ortaya koyduğu beş yıllık ikamet süresi ile tekrarlanmıştır.¹⁰⁷

Öte yandan, Divan, *Förster*¹⁰⁸ kararında, *Bidar* kararını açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. *Förster* davasındaki olgulara göre, 20 yaşında bir Alman vatandaşı olan Bayan *Förster*, 2000 yılında Hollanda'ya yerleşerek, ilkökul öğretmeni olarak öğrenim görmek üzere kaydını yaptırmış ve daha sonra Amsterdam Kolejinde, eğitimsel teori kursu almıştır. Bayan *Förster*, bu çalışmaları sırasında çeşitli işlerde ödenekli olarak istihdam edilmiştir.

Eylül 2000 tarihinden itibaren, *IB Groep*, Bayan *Förster*'e, geçim gideri yardımı vermiş olup, bu yardım verme kararı belirli aralıklarla yenilenmiştir. Bayan *Förster* ATA'nın 39. maddesi (ABİDA'nın 45. maddesi) kapsamında işçi olarak değerlendirildikten sonra, sonuçta 1612/68 sayılı Tüzüğü'nün 7(2).maddesi çerçevesinde, Hollanda vatandaşı öğrencilerle geçim gideri yardımı açısından eşit muamele hakkı kazanmıştır. Ancak, *IB Groep* tarafından yapılan denetimde Bayan *Förster*'in Temmuz

¹⁰² Case C- 209/03 *Bidar* para. 51

¹⁰³ Barnard, **op.cit.**, s. 292; Case C- 209/03 *Bidar* para. 49,50, 51,52,53.

¹⁰⁴ Case C- 209/03 *Bidar* para 54.

¹⁰⁵ Case C- 209/03 *Bidar*, para 57.

¹⁰⁶ Barnard, **op. cit.**, s.292.

¹⁰⁷ **Ibid.**, s.292,293.

¹⁰⁸ Case C- 158/07 *Förster v. Hoofddirectie van de Informatie Beher Groep* [2008] ECR I-8507.

2003 ile Aralık 2003 tarihleri arasında herhangi bir şekilde istihdam edilmediği saptandığı cihetle, geçim gideri yardımı kararı iptal edilerek, fazladan verilen yardım geri talep edilmiştir.

Bayan *Förster* tarafından açılan davada, *Alkmaar* Kaza Mahkemesi verdiği kararında, Bayan *Förster*'in 2003'ün ikinci yarısı açısından Topluluk [Birlik] Hukuku amaçları açısından işçi olarak telakki edilemeyeceğine ve eğitimsel teori diplomasından önce Hollanda toplumu ile herhangi bir şekilde bütünleşmediği nedeni ile geçim gideri yardımı açısından *Bidar* kararının takip edilemeyeceğine hükmetmiştir. Bu karar, Bayan *Förster* tarafından *bir üst mahkemeye taşınmış* ve ön karar prosedürü yolu ile mesele Divanın önüne gelmiştir.

Divan, kararında, Bayan *Förster*'in bir öğrenci olarak, 1251/70 sayılı Tüzüğün 1. maddesi anlamında istihdam edilen kişi olarak değerlendirilemeyeceği bulgusunu yaptıktan sonra¹⁰⁹ *Bidar* kararına atıfta bulunmuştur. Divan, kararında, sosyal avantaj bağlamında, geçim gideri yardım (burs) talebi ile ilgili olarak, diğer üye devlette belirli bir süre yasal olarak ikamet eden ve ekonomik olarak aktif olmayan tüm AB vatandaşı öğrencilerin, ATA'nın 12(1).maddesindeki (ABİDA'nın 18(1).maddesindeki) eşit muamele prensibine dayanabileceklerini vurgulamıştır.¹¹⁰

Divan, kararının 41. paragrafında, *Bidar* kararının 42. paragrafına atıfta bulunarak, açık olarak ifade etmese de, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin geçim gideri yardım talebi açısından ATA'nın 12(1).maddesine (ABİDA'nın 18(1).maddesine) dayanabilmelerinin temeli olarak, *Bidar* kararının 39. ve 42. paragraflarında vurgulanan *Lair* ve *Brown* kararlarından itibaren AB hukuk düzeninde meydana gelen gelişmeleri gördüğü hususunu teyit etmiştir. Bu durumda, Divan, *Bidar* kararının 42. paragrafına ve zımnı olarak da 39. paragrafta atıfta bulunmak sureti ile, ATA'nın 149. ve 150. maddelerini, (ABİDA'nın 165. ve 166. maddelerini) ATA'nın 12(1). maddesindeki (ABİDA'nın 18(1). maddesindeki) vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağının uygulama alanını genişletmek amacı ile kullanmıştır denilebilir.

Divan kararında, ayrıca, misafir olunan üye devletin, öğrencinin toplumla bütünleşmesinin sağlanabilmesine olanak vermek üzere, ikamet şartı koymasının meşruluğuna veya objektif olarak haklı kılınabileceğine değinmiştir.¹¹¹

Ancak Divan *Förster* kararında, *Bidar* karardan farklı olarak, üye devletin koyduğu beş yıllık ikamet şartının öğrencinin üzerinde misafir olduğu üye devletin toplumu ile bütünleşmesi için uygun olduğunu ve bütünleşmesinin derecesi açısından aşırı olarak değerlendirilemeyeceğine hükmetmiştir. Divan, orantılılık ilkesine uygun olan bu sonucun teyidi olarak da, 2004/38 sayılı Direktifin 24(2).maddesine dayanmıştır.¹¹²

¹⁰⁹ Case C- 158/07 Förster para 31 32,33.

¹¹⁰ Siofra, O'Leary, "Equal Treatment and EU Citizens: A New Chapter on Cross-Border Educational Mobility and Access to Student Financial Assistance", *European Law Review*, Vol 34, 2009, s.618.

¹¹¹ *Ibid.*, 618.

¹¹² *Ibid.*, 618, 619.

Divan sonuç olarak, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin, misafir olunan üye devletten talep etmeye hakları olan geçim gideri yardımının (burs), bu hakkın esaslı unsuru olarak ikamet şartına tâbi olmasının, ilgili öğrenciler için herhangi bir negatif sonuç taşımadığına karar vermiştir.¹¹³ Diğer yandan, *Förster* kararı gözönüne alındığında, üye ülkelerin, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilere geçim gideri yardımı (burs) vermede, beş yıllık ikamet şartı arayıp aramamakta serbest oldukları da görülmektedir.¹¹⁴

Divanın *Förster* kararının, *Bidar* kararını teyit eden kısmı haricindeki kısmı eleştiriye açıktır. Şöyle ki; bazı yazarların iddia ettiği gibi, Divan, *Förster* kararında, üye ülkenin vatandaşlığa dayalı ayrımcılığı savunabilmesi için aranan orantılılık testi açısından, yeni bir kriter olarak “ikamet” kriterini getirmiştir. Bu yeni kriter ise tanımlamaya muhtaçtır.¹¹⁵ Divan *Förster* kararında beş yıllık ikamet şartının, öğrencinin üzerinde misafir olunan toplum ile bütünleşmesi için uygun olduğunu ve bütünleşmesinin derecesi açısından aşırı olarak değerlendirilemeyeceğine hükmetmekle 2004/38 sayılı Direktifin 24(2). maddesindeki beş yıllık sürekli ikamet şartını zımni olarak geçerli saydığı gibi, üye devletlerin vaz ettiği ikamet şartlarını da dolaylı olarak geçerli addetmektedir denilebilir.¹¹⁶

Divanın *Bidar* kararında, üç yıllık sürekli ikamet diğer üye devlet vatandaşı öğrencinin, üzerinde misafir olduğu üye devlet toplumu ile bütünleştiğinin göstergesi olduğu hususundaki bulgusu¹¹⁷ gözönüne alındığında, *Bidar* kararı, üye ülkelerin 2004/38 sayılı Direktifin 24(2).maddesine dahil ettikleri beş yıllık sürekli ikamet şartı ile ilgili katı hükmü yumuşatan¹¹⁸ Divanın aktivist kararlarından biri olarak değerlendirilebilmesine karşın, *Förster* kararında Divanın, 2004/38 sayılı Direktif bağlamındaki beş yıllık sürekli ikamet şartı görüşünü takip ederek, eski içtihadındaki görüşünden geriye gittiğini veya taviz verdiğini iddia ederek, haklı bir eleştiri yapmak da imkan dahilindedir.

Sonuç

Divanın tarihsel ve hukuki süreç içerisindeki içtihadı gözönüne alındığında, ilk başlarda, diğer üye devlet vatandaşı öğrencileri koruma amacı doğrultusunda ABİDA'nın 18(1).maddesinin uygulama alanını genişletme isteği ile üye devletlerin eğitim politikalarına ve finans sistemlerine büyük bir değişiklik getirmeme isteğini dengelemeyi hedeflediği görülmektedir.¹¹⁹

Ancak Divan, *Maastricht* Antlaşması ile Avrupa bütünleşme sürecinin parçalarından biri olan Birlik vatandaşlığı kavramının anayasallaştırılarak pozitif hukuk

¹¹³ *Ibid.*, s. 619; Case C- 158/07 *Förster*, para 68- 69;

¹¹⁴ *Ibid.*, s. 619; Case C - 158/07 *Förster*, para 59; Barnar, *op. cit.*, s.293, dipnot 236.

¹¹⁵ Claire Marzo, “A New Method of Interpretation Linked to European Citizenship: the *Förster* Case”, [2010] 3 *Web Journal of Current Legal Issues*, 2010, s.10 -11.

¹¹⁶ O’Leary, *op. cit.*, s.626, 627.

¹¹⁷ Case C- 209/03 *Bidar*, para 61.

¹¹⁸ Craig–De Burca, *op. cit.*, (2011), s.839.

¹¹⁹ Tridimas, *op. cit.*, (2006), s. 125.

düzenine dahil edilmesini ve ATA'ya eğitim ve mesleki eğitim başlığının eklenmesini, ATA'nın 12(1). maddesinde (ABİDA'nın 18(1).maddesinde) vücut bulan vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasağı prensibini, ekonomik olarak aktif olmayan diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin üzerinde misafir olunan üye devlette eğitimden yararlanması bağlamında genişletmek için hukuki sebep saymıştır.

Divan, böylece, Kurucu Antlaşmalardaki Birlik vatandaşlığı hükümleri yanında, eğitim ile ilgili hükümleri kullanarak, ATA'nın 12(1). maddesinin (ABİDA'nın 18(1). maddesinin) maddi ve şahsi uygulama alanını, ekonomik olarak aktif olmayan diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin eğitimden yararlanması çerçevesinde genişletmiştir. Bu bağlamda Divan, *Maastricht* Antlaşması sonrasında ATA'nın 12(1). maddesini (ABİDA'nın 18(1).maddesini) sadece ekonomik bütünleşme aracı olarak görmemiş, sosyal, siyasi ve hukuki bütünleşme aracı olarak görerek, ATA'nın 12(1).maddesinin (ABİDA'nın 18(1). maddesinin) uygulama alanını genişletmiştir.

Her ne kadar, Divanın Lizbon Antlaşması sonrası 8.3.2011 tarihinde serbest dolaşım ile bağlantılı olarak verdiği *Ruiz Zambrano*¹²⁰ kararında, ATA'nın 12.,17. ve 18. maddelerinin, Temel Haklar Şartının 21., 24. ve 34. maddeleri ile birlikte değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusuna cevap vermeyerek sessiz kalmasından, Şartın Eğitim Hakkı ile ilgili 14. maddesini, diğer üye devlet vatandaşı öğrencilerin eğitim hakkı ile bağlantılı olarak ABİDA'nın 18(1).maddesini genişletme veya yorumlama aracı olarak kullanmaya henüz hazır olmadığı çıkarımı yapılabilsede, Divanın, ekonomik olarak aktif olmayan diğer üye devlet vatandaşı öğrenciler temelinde bireysel eğitim hakkının gelişimini, içtihadında, ABİDA'nın 18(1). maddesini, ekonomik, sosyal, siyasi ve hukuki bütünleşme aracı olarak kullanmak sureti ile sağladığı ve bu bağlamda Avrupa'nın bütünleşme sürecinde katalizör olarak rol aldığı yadsınmaz.

Kaynakça

- Anthony Arnall, Alan Dashwood, Michael Dougan, Malcolm Ross, Eleanor Spaventa, Derrick Wyatt Q.C, **Wyatt and Dashwood's European Union Law**, 5th ed, London: Sweet & Maxwell, 2006.
- Caterine Barnard, **The Substantive Law of The EU, The Four Freedoms**, 3rd ed, Oxford, Oxford University Press, 2010.
- Sanem Baykal, "Avrupa Birliği'nde Anayasallaşma", Çağrı Erhan-Ayşe Burça Kızıllırmak-Ceran Arslan Olcay (Eds) **Avrupa Birliği Temel Konular**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2007
- Sanem Baykal, "Reform Antlaşması ve Getirdikleri: Kurumsal Yapı Çerçevesinde Genel Bir Değerlendirme", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2007
- Sanem Baykal, "Temel Haklar", Belgin Akçay – Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik (Eds), **Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği Serbest Dolaşım ve Politikalar**, Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş, Eylül 2010

¹²⁰ Case C- 34/09 Ruiz Zambrano [2011] ECR I- 0000.

- Frederic Van den Berghe, “The EU and Issues of Human Rights Protection: Same Solutions to More Acute Problems?” **European Law Journal**, Vol 16, No 2, March 2010
- Enver Bozkurt, Mehmet Özcan, Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Hukuku**, 5. baskı, Ankara, Asil Yayın Dağıtım Ltd Şti, 2011.
- Christian Calliess, “The Charter of Fundamental Rights of the European Union”, Dirk Ehlers, (Ed) **European Fundamental Rights and Freedoms**, Germany, Hubert& Co, 2007
- Hacı Can, **Avrupa Birliği İç Pazar Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2008.
- Damian Chalmers, Cristos Hadjiemmanuil-Giorgio Monti, Adam Tomkins, **European Union Law Text and Materials**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.
- European Commission, **Youth on the Move: A Guide to the Rights of Mobile Students in the European Union, Commission Staff Working Document**, COM (2010) 477 final, Brussels, 15.9.2010.
- Paul Craig, Grainne De Burca, **EU Law, Text, Cases and Materials**, 5th ed, Oxford, Oxford University Press, 2011.
- Paul Craig, Grainne De Burca, **EU law, Text, Cases and Materials**, 4 th ed, Oxford, Oxford University Press, 2008.
- Stephen J. Curzon, “Internal Market Derogation in light of the Newly Binding Character of the EU Charter of Fundamental Rights”, Giacomo Di Federico, (Ed) **The EU Charter of Fundamental Rights–From Declaration to Binding Instrument**, London, New York, Springer, 2011
- Gülden Çiftçioğlu, **Avrupa Topluluklar Hukukunun Doğrudan Etkili Doğurması**, Mağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 2004.
- Elsbeth Deards, Sylvia Hargreaves, **European Union Law - Textbook**, Oxford, Oxford University Press, 2004.
- Desmond Dinan, **Encyclopedia of the European Union**, London, Macmillan Press Ltd, 2000.
- Evelyn Ellis, **EU Anti – Discrimination Law**, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Astrid Epiney, “The Scope of Article 12 EC: Some Remarks on the Influence of European Citizenship”, **European Law Journal**, Vol 13, No 5.
- John Fairhurst, **Law of the European Union**, England, Pearson Education Limited, 2010.
- Giacomo Di Federico, “Fundamental Rights in the EU: Legal Pluralism and Multi–Level Protection After the Lisbon Treaty”, Giacomo Di Federico, (Ed), **The EU Charter of Fundamental Rights–From Declaration to Binding Instrument**, London , New York, Springer, 2011
- Sonia Morano Foadi, Stelios Andreadakis, “Reflections on the Architecture of the EU After the Treaty of Lisbon: The European Judicial Approach to Fundamental Rights”, **European Law Journal**, Vol.17, No.5, September 2011

- Federico Forni, “Free Movement of “Needy” Citizens After the Binding Charter. Solidarity for All? Giacomo Di Federico, (Ed) **The EU Charter of Fundamental Rights-From Declaration to Binding Instrument**, London, New York, Springer, 2011
- Stephan Hall, “Loss of Union Citizenship in Breach of Fundamental Rights”, 21, **European Law Review**, 1996
- T.C Hartley, **The Foundations of European Community Law**, 5th ed, Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Erica Howard, EU Equality Law: Three Recent Developments, **European Law Journal**, Vol 17, No.6, November 2011
- Chloe Hublet, “The Scope of Article 12 of the Treaty of the European Communities vis-a-vis Third-Country Nationals: Evolution at Last?”, **European Law Journal**, Vol.15, No.6, November 2009
- Jean Paul Jacque, “The Accession of the European Union to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms”, **Common Market Law Review**, Vol 48, 2011
- Koen Lenaerts, Piet Van Nuffel, Robert Bray, **Constitutional Law of European Union**, 2nd ed, London: Sweet & Maxwell Limited, 2005.
- Tobias Lock, “Walking on a Tightrope: The Draft ECHR Accession Agreement And The Autonomy of The EU Legal Order”, **Common Market Law Review**, Vol 48, 2011
- Claire Marzo, “A New Method of Interpretation Linked to European Citizenship: the Förster Case”, [2010] 3 **Web Journal of Current Legal Issues**, 2010.
- A.Pieter van der Mei, **Free Movement of Persons within the European Community, Cross - Border Access to Public Benefits**, Oxford, Portland, Oregon, Hart Publishing, 2003.
- Siofra O’leary, “Equal treatment and Eu citizens: A New Chapter On Cross-Border Educational Mobility and Access to Student Financial Assistance”, **European Law Review**, Vol 34, 2009
- Jo Shaw, “Citizenship: Contrasting Dynamics at the Interface of Integration and Constitutionalism”, **EUI Working Papers, RSCAS 2010/60**, Robert Schuman Centre For Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory.
- Takis Tridimas, **The General Principles of EU Law**, Oxford, Oxford University Press, 2006.
- Takis Tridimas, **The General Principles of EC Law**, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Antje Wiener, “Towards a Transnational Nomos – The Role of Institutions in the Process of Constitutionalization”, **Jean Monnet Working Paper**, 9/03, Heidelberg, 24-27 February 2003
- Ferdinand Wollenschlager, “The Evolution of Union Citizenship Between Judicial and Legislative Action”, **Twelfth Biennial International Conference of the European Union Studies Association (EUSA)**, Boston, USA, March 2-5, 2011